

voorbereiding op bepaalde beroepen, maar vooral voor opname in de hogere standen. In de negentiende eeuw zijn dan ook slechts de eindtermen en de minimale (!) studieduur voorgescreven.

Een altijd actueel aspect van vrijheid van onderzoek behandelt H. G. Heijmans in 'Academische vrijheid versus maatschappelijk belang' (95-116), namelijk de vrijheid om wat nu derde geldstroom-onderzoek heet, te verrichten in universiteitsgebouwen in het Utrecht van 1920-1940. In het natuurkundig laboratorium van Omstein werd onder de vlag van diverse industriële organisaties onder meer onderzoek gedaan naar isolatiemateriaal voor de bouwnijverheid, transformatie-olie voor de KEMA en fotografische materialen. In Utrecht is vaker het gevaar van de industrie voor de academische vrijheid lager en dat van de staat hoger aangeslagen dan elders; vragen van het ministerie welk onderwijsdoel hiermee was gediend, werden dan ook afgedaan met de modern aandoende opmerking dat hiermee de bloei van de Nederlandse industrie was gediend en aansluiting van de opleiding bij het bedrijfsleven verzekerd. De onderliggende gedachte was evenwel dat de keuze van onderwerp aan de onderzoeker moest worden overgelaten.

Het hoogtepunt van de bundel is voor mij het artikel 'Academische vrijheid in een verwetenschappelijkte samenleving' van P. A. Baggen (117-146). Eerst bespreekt hij de huidige betekenis van het begrip voor de zelf-identificatie van het wetenschappelijk personeel en constateert dat voor de oude privileges een nieuw in de plaats is gekomen: de universiteit bepaalt wat wetenschap is en welke criteria voor onderzoek gelden. Dan volgt een indeling van de geschiedenis van de moderne universiteit in drie perioden: 1 de vormingsuniversiteit (1815-1876) met haar accent op onderwijs, gebaseerd op een cyclische geschiedopvatting, waarin theoretische kennis de eeuwige waarheden omvat; 2 de onderzoeksuniversiteit (1876-1960), die uitgaat van het vooruitgangsmodel, waarin men hecht aan empirisch gevalideerde kennis en verreгаande specialisatie. Toelating als student gebeurt niet meer op basis van stand, maar van studieprestaties in het voorbereidend onderwijs. De studievrijheid neemt af; 3 de huidige massa-universiteit (1960-?), met opnieuw een scheiding van onderzoek en onderwijs, met de opkomst van wetenschapsbeleid en inperking van de vrijheid van onderwerpskeuze tot methode- en uitkomstvrijheid. Waar vroeger de artes-faculteit de propedeuse verzorgde voor de 'broodfaculteiten' theologie, medicijnen en rechten, levert nu een eerste fase met een veelheid van studierichtingen de vooropleiding tot wetenschapsbeoefening. Een prikkelend betoog, dat op veel details tot tegenspraak uitdaagt; een goede aanleiding om de vele informatie uit de voorgaande artikelen nog eens te overdenken.

W. Pelt

R. van Bekkum, *Tussen vraag en aanbod. Op zoek naar de identiteit van de arbeidsvoorzieningsorganisatie* (Dissertatie Open Universiteit Heerlen 1996; Den Haag: SDU uitgevers, 1996, 647 blz., f79,50, ISBN 90 12 08256 0).

Het meest intrigerende aan het boek *Tussen vraag en aanbod* is de spanning die bij lezing van het voorwoord voelbaar wordt. Aan de ene kant de concrete beleidsproblematiek, de verzelfstandiging, tripartisering en territoriale decentralisatie van het directoraat-generaal voor de arbeidsvoorziening. Van Bekkum noemt deze problematiek expliciet de aanleiding voor het schrijven van zijn boek. Het gaat om het tegemoet komen aan de behoefte aan inzicht in de recente 'vaak nogal problematische verwickelingen tijdens de eerste vierjarige bestuurscyclus van de zelfstandige Arbeidsvoorzieningsorganisatie' (Van Bekkum). Dat vraagt om een be-

knopt en krachtig verhaal voorzien van een heldere historische lijn en een transparant interpretatiekader. Aan de andere kant ligt er een boek van bijna zeshonderdvijftig pagina's. Een boek dat nog maar het eerste deel vormt van een serie van drie.

De spanning wordt wellicht wat weggenomen dooreen tweede doelstelling van Van Bekkum meer nadruk te geven: het verklaren van de historische ontwikkeling die de arbeidsvoorziening door de eeuwen heen doormaakt op basis van (arbeidsmarkt)sociologische inzichten. Maar toch. Ook dan blijft de enorme omvang van het project verbazen.

Kort even de inhoud. *Tussen vraag en aanbod* handelt over de geschiedenis van de arbeidsvoorziening, in termen van Van Bekkum, het POA, het 'Publiek Orgaan voor de Arbeidsallocatie'. De *histoire* strekt zich uit vanaf de eerste nationale arbeidswetgeving rond 1350 in Engeland en Frankrijk tot en met de Tweede Wereldoorlog. Naast een inleidend hoofdstuk en een slothoofdstuk, wordt de ontwikkeling van de arbeidsvoorziening in zes periodes geschetst. Via het *ancien régime* (1350-1800), de liberale markteconomie (1800-1880), de eerste arbeidsbeurzen (1880-1900), naar een handelende overheid (1900-1918), de openbare arbeidsbemiddeling tijdens het Interbellum en de geleide arbeidsmarktpolitiek gedurende de oorlog.

Van Bekkum hanteert voor de schets van de problematiek van de arbeidsvoorziening een heel breed kader van sociaal-economische achtergronden, ideeën-geschiedenis, ontwikkelingen op aangrenzende beleidsterreinen en een internationaal vergelijkende context. Hij noemt dat zelf 'de beschrijving van allerlei aspecten van het POA door de tijd heen'. Een kader dat in elk van de hoofdstukken voor een nadere structurering van het aangedragen materiaal zorgt. De conclusies op het einde van elk afzonderlijk hoofdstuk betreffen voornamelijk samenvattingen. Voor meer inhoudelijke gevolgtrekkingen is de lezer aangewezen op het laatste hoofdstuk onderde titel 'Slotbeschouwing'.

Het boek komt zowel met betrekking tot zijn beleidsinhoudelijke, alsook zijn wetenschappelijke doelstelling feitelijk nooit van de grond. Wellicht dat deze beide aspecten van het boek verschillende beoordelingscriteria vereisen, maar in eerste instantie voldoet een aantal meer algemene criteria ook wel. Het boek van Van Bekkum mist een heldere probleemstelling, een transparant onderzoeksdesign en een sterke lijn van argumentatie. De lezer raakt de weg kwijt in een opeenvolging van panorama's, overzichten, samenvattingen en feiten. Het boek heeft meer weg van een verzameling basismateriaal, dat chronologisch is verzameld en wacht op finale verwerking tot een boek. Zo'n zeshonderd pagina's basistekst waarvan de onderzoeker weet dat 'het materiaal het in zich heeft, maar een degelijke analyse en veel creativiteit vergt om er een studie van te maken die zowel beleidsinhoudelijk, als wetenschappelijk aan de maat is'.

De meest problematische kant van het boek van Van Bekkum is dat de analyse onverminderd beperkt blijft tot het niveau van het arbeidsmarktbeleid als zodanig. De problematiek wordt nergens in de bredere context van de (ontwikkeling van de) verzorgingsstaat in meer algemene zin bestudeerd. Wordt nauwelijks geplaatst binnen bredere patronen van maatschappelijke ordening en het vormgeven aan de verhouding tussen staat en maatschappij. En treedt al helemaal niet buiten de orde van de 'arbeidssamenleving' zelf. Dat betreft aspecten die niet alleen van het grootste belang zijn voor een wetenschappelijke analyse, maar evenzeer noodzakelijk om het hedendaagse arbeidsmarktbeleid kritisch te beschouwen.

Zeker, Van Bekkum beroert in zijn beschrijving van de geschiedenis vele malen het raakvlak tussen het arbeidsmarktbeleid als zodanig en de sociale politiek, en later de verzorgingsstaat. Dat kan ook niet anders, want beide terreinen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Maar hij laat na dat raakvlak ook expliciet tot object van analyse te maken. De relatie tussen beide vormt een eerste verklaringsgrondslag voor de veranderingen of de 'historische breuken' (Van Bekkum) die optreden binnen het arbeidsmarktbeleid. Ingeval die eerste verklaringsgrondslag

is gegeven, volgt een volgende belangrijke stap. Ook sociale politiek als zodanig bezit niet louter een 'zelfstandige rationale'. Sociale politiek functioneert binnen een breder kader van maatschappelijke ordening. Dat betreft de wijze waarop diverse maatschappelijke en politieke actoren, op basis van hun ideologische posities, vorm wensen te geven aan de samenleving. Liberale ordening, confessionele ordening of sociaal-democratische ordening resulteren in heel verschillende opties ten aanzien van de sociale politiek en de verzorgingsstaat, alsmede in diverse opvattingen omtrent de inrichting van het arbeidsmarktbeleid. Van Bekkum gaat nauwelijks in op de bredere maatschappelijke debatten die ten grondslag liggen aan de opkomst van de moderne sociale politiek en de moderne verzorgingsstaat. Op stellingnames en contro-versen, op politieke strijd ter zake. Op de invloed van die zaken op de ontwikkeling van het arbeidsmarktbeleid.

De spanning uit het voorwoord van *Tussen vraag en aanbod* blijft derhalve ook na lezing van het boek bestaan. Van Bekkum zou er goed aan doen, alvorens het tweede en derde deel van zijn project te schrijven, zijn onderzoeksdesign nog eens kritisch tegen het licht te houden.

J. M. Roebroek

T. Lauwen, met bijdragen van R. Dettingmeijer, e. a., *Nederland als kunstwerk. Vijf eeuwen bouwen door ingenieurs*, T. Boersma, ed. (Rotterdam: NAI uitgevers, 1995, 277 blz., f85,-, ISBN 90 72469 87 0).

Naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling, gehouden van 27 mei tot en met 3 september 1995, verscheen bij het Nederlands Architectuurinstituut de uitgave *Nederland als kunstwerk. Vijf eeuwen bouwen door ingenieurs*.

Het boek heeft nogal wat pretenties. Formaat, inhoud en literatuuropgave zijn omvangrijk en het heeft een uitgebreid notenapparaat en personenregister. Daarnaast is de hoofdttekst afgewisseld met *case-studies* van acht andere auteurs en is het boek geïllustreerd met vele foto's en tekeningen. Binnen dit kader wil Toon Lauwen vijf eeuwen bouwkunst in Nederland in kaart brengen. Wie zoveel wil in zo'n kort bestek, loopt het risico in grove simplificaties te vervallen. De auteur heeft deze valkuil weten te vermijden en in dit opzicht verdient dit boek beslist waardering.

In de vorm van vijf lange hoofdstukken laat de schrijver verschillende facetten van de landschapsinrichting passeren. Het woord 'kunstwerk' is een typisch Nederlandse aanduiding voor bruggen, sluizen, tunnels, wegen, spoorlijnen, stormvloedkeringen en andere civiel-technische producten; werken die met 'kunstmatige materialen' zijn gemaakt. In dit boek wordt deze lijn doorgetrokken en wordt het stempel 'kunstwerk' ook op verdedigingswerken, waterlinies, polders en havens gedrukt, kortom op alle ingrepen die het aanzien van Nederland in de afgelopen vijf eeuwen hebben beïnvloed. In de inleiding dekt Toon Lauwen zich in met de mededeling dat dit boek niet bedoeld is als overzicht van alle technische innovaties. Ook gaat het er niet om of Nederland meer of minder dan andere landen heeft bijgedragen aan de geschiedenis van de civiele techniek.

Aan de hand van talloze voorbeelden toont de schrijver aan dat een technologische innovatie pas verwezenlijkt wordt als er een economisch, cultureel en maatschappelijk draagvlak voor bestaat. De gemeenschappelijke noemer is de waterstaat: de relatie tussen land en water. De door hem in ander verband gebruikte uitdrukking 'wie het water deert, die het water keert' zou ook een goede titel voor dit boek zijn geweest. Alle aspecten in het boek zijn terug te voeren op dat eeuwige water.